

גליון נושא: 'היתר עיסקא'

בס"ד, יום ג' פרשת כי תשא, פורים קטן, י"ד אדר א' תשע"ו.
דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה',
מסכת בבא מציעא פ' איזהו נשך דף סח.

פנינים

מעשה שהיה

זהירות: ידוע היה ראש ישיבת מיר הג"ר **בנימין ביינוש פינקל זצ"ל** בגודל זהירותו מאיסור ריבית, מספר על כך חתנו הג"ר **אהרן שרגא לופיאנסקי שליט"א** מו"ח היה מסרב להתעסק עם כל מה שהיה בו חשש ריבית. כאשר קרוב משפחתו לחץ עליו להתיר דבר הכרוך באיסור ריבית, הוא העיר: "פרט לאיסור הכרוך בדבר, ישנה גמרא מפורשת (ב"מ דף עה:) האומרת 'מי שלוקח ריבית אומר שמשה רבינו הוא שוטה ח"ו, שהרי לו ידע כמה רווח יש בריבית, היה מתיר אותה. כמו כן הגמרא קובעת (ב"מ דף עא.) שנכסיו של אדם מתמוטטים לעולם בגלל עוון ריבית, וזה נוגע גם לי!".

'ישיבת מיר ירושלים' - ספסלי 'ישיבת מיר' נתרבו, והישיבה היתה זקוקה נואשות לבנות קומה נוספת. מישוהו הציע לארגן הלוואה בתנאים נוחים, שלא תהיה צמודה למדד יוקר המחיה - הישג נדיר בימי האינפלציה הדוהרת של אז. רבי ביינוש קיבל באי רצון את תנאי התשלום, כשהוא מיצר רבות על ניסוחו של ה'היתר עיסקא'. הגיע היום, והוא נסע לתל אביב עם ביתו כדי לקבל את ההלוואה. לפליאת כולם אמר, "אני לא יכול לעשות את זה, זה משחק באש", הוא סב על עקבותיו וחזר לביתו. היה עליו למצוא מקורות מימון אחרים, והכל כדי להימנע ממשוהו הקשור בריבית (בית מדרש פרשת משפטים תשע"ו)

'חד בדרא' - אחר פטירתו של הג"ר ביינוש זצ"ל, התבטא עליו הג"ר **אריה פינקל שליט"א** - רבי ביינוש הוא ממש 'חד בדרא', בזהירות ודקדוק מכל סרך איסור של רבית (ח.פ.פ.). ❖

מקור דין 'עיסקא'

במשנה (בבא מציעא סח.) מופיע לראשונה דין 'עיסקא', שאדם נותן מעות או סחורה לחברו על מנת שיתעסק בהן, וחולקים ברווחים. **בגמ'** (בבא מציעא קד:) מבואר: סתם עיסקא - מחציתה מלוה (שהמתעסק מקבל אחריות על רווח והפסד מחצית המעות), ומחציתה פקדון (שהנותן מקבל אחריות על רווח והפסד חצי המעות, ואפילו אם נאבדו באונס יפסיד).

שכר טירחה: מבואר בסוגיא שבכדי לסלק חשש רבית, שלא נתלה את הסכמת המקבל להתעסק בחצי הפקדון תמורת חצי ההלוואה, הנותן צריך לשלם למקבל שכר טירחא על התעסקותו בחלק הפקדון. תשלום זה מתקיים בג' אופנים: א. שכר יומי כפועל בטל (משנה סח.). ב. דינר אחד על כל זמן ההתעסקות (גמ' סט.) ועיין בהג' הגר"א שם). ג. הנותן מתחייב באחריות על חלק גדול יותר, מאשר מה שנוטל ברווחים (גמ' סט.).

ההבדל העיקרי: בין הלוואה ברבית האסורה לעיסקא המותרת, שבהלוואה ברבית הכסף שייך הלוה, והלוה עובד רק לעצמו, ואילו בעיסקא חצי מהכסף של המלוה והלוה פועל גם של בעל המעות ומרויח עבורו. **הבדלים נוספים:** א. בהלוואה ברבית הלוה אחראי על כל המעות, ואילו בעיסקא הלוה אחראי רק על מחציתן. ב. בהלוואה ברבית הרווחים של המלוה מובטחים, שהרי הלוה מתחייב ליתן את הרבית בכל אופן, אבל בעיסקא אם לא יהיו רווחים לא יקבל הנותן כלום. ג. בהלוואה ברבית המלוה לא יקבל יותר מסך הקרן והרבית שסוכם מראש, אבל בעיסקא אם ירויח המתעסק הרבה עשוי המלוה להרויח

1. 'היתר עיסקא' של המהר"ם

דוחק הפרנסה: דין 'היתר עיסקא' לא מוזכר בחז"ל ובראשונים. יסודו לפני כ- 400 שנים בראשית תקופת האחרונים, כאשר ראו חכמי ישראל שדוחק וקושי הפרנסה גדול מאוד ונמנעו מלהלוות [כענין הגמ' (גיטין דף לו.) בהלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה, עמד ותיקן פרוזבול], ויש צורך לתקן אופן של היתר, לתת מעות ולהיות קרוב לודאי שיקבל אותן חזרה בתוספת רווחים המוסכמים מראש, ויהא דומה להלוואה ברבית מבחינת ד' הנקודות שהוזכרו למעלה, ולמרות זאת לא יהא בו איסור הלוואה ברבית, לשם כך הנהיגו את ההסכם המכונה בשם 'היתר עיסקא'.

יסוד ההיתר מבוסס על דין עיסקא שכתוב בגמ', שחצי מהכסף ניתן בתורת הלוואה, עליהם אין המלוה מקבל רווחים כלל. וחצי מהכסף ניתן בתורת פקדון שהמקבל אינו 'לוה', אלא 'שליח' של בעל המעות, להתעסק ולהרויח עבורו.

תנאים נוקשים: מכיון שכל הרווחים של המלוה הם רק על החצי פקדון, נוצר חשש שהמתעסק יטעון שנפסד העיסקא ויפטר מלהחזיר את חצי הקרן, ואת כל הרבית שסיכמו מראש, לכן הוסיפו שני נקודות.

א. תנאי נאמנות נוקשים להוכחת הפסד, המגבילים את האפשרות של המתעסק לטעון שהקרן נפסדה או שלא הרויחה, [על אי רווחים - שבועה חמורה וספר תורה בידו. על הפסד הקרן - עדים כשרים, מסוימים כגון הרב והש"ץ, המכירים את כל נכסיו שיעידו על ההפסד. הוכחות אחרות מכל סוג שהוא, לא ישמשו כראיה בידי המקבל, ואף לא ישמשו כאומדנא], והדגישו הפוסקים שמכל מקום חובה שיהא קיים אפשרות סבירה להוכחת הפסד.

ב. במידה ולא יוכיח העוסק את ההפסד, יתפשרו הצדדים על סך רווחים מוסכם, כפי שיעור הרבית שהתחייב מראש. ומכיון שהמקבל אינו רוצה להשבע שלא היו רווחים, לכן גם כשאין רווחים חייב המקבל (הלווה) לתת רווחים לנותן (המלוה), ומכיון שהמקבל לא הביא עדים שנפסד העיסקא לכן משלם את כל הקרן למרות שבאמת נפסד. במקרה שהרווח יותר משיעור הרבית, הבנק מוחל למקבל את מותר הרווח, בתמורה לעובדה שהוא שילם את הרבית המוסכמת מראש.

2. ההגיון ב'היתר עיסקא'

קושיא: קשה מדוע נתנו חכמי ישראל היתר לעקוף את איסור רבית, על ידי עיסקא (שהסיבה האמיתית שהמקבל מסכים להתעסק עם הכסף הוא מחמת ההלוואה) ו'היתר עיסקא' (שבפועל משלם לו רבית כפי שסוכם מראש), הרי מבואר בראשונים שענין איסור רבית ומצות הלוואה הוא להחיותו בהלוואה, כלשון הפסוק וְחַי אָחִיךָ עִמָּךְ (ויקרא כה לו), ואסור לנצל את חולשת הלווה לנשכו בתרבות, ובכך ליטול חיותו ממנו. וקשה איך ניתן אפשרות למלוה לעקוף את איסור התורה,

מנהג ישראל תורה

ר' מענדל מקראקא

היסטוריה: הראשון שיסד שטר של 'היתר עיסקא' לפני כ- 400 שנה, היה הר"ר מענדיל בר' אביגדור אב"ד ור"מ דק"ק קראקא, כפי שמובא בספר נחלת שבעה (סימן מ'). הרבה שטרות של 'היתר עיסקא' מאוחרים יותר, ועד ימינו אנו, מזכירים את תקנתו של המהר"ם (ר' מענדל) מקראקא, וזו משמעות הפסקה על פי תקון מהר"ם ז"ל שבשטרי עיסקא.

כמה שנים לאחר מכן ביסס בעל הסמ"ע את הנושא מבחינה הלכתית ב'קונטרס הריבית', וגם חיזק אותו על ידי החלטת ראשי הישיבות שנתכנסו בלובלין ליריד גראמניץ (בשנת שסז). ההחלטות התקבלו על דעת ראשי ועד ארבע הארצות, ונקבעו בפנקסו.

יש גם עדות ראשונה בסמוך לתקופה זו ביהדות ספרד על השימוש בשטר 'היתר עיסקא' במתכונת הידועה לנו, על ידי הר"ר אברהם הלוי בעל ספר גינת ורדים. מאז ועד היום הלך והתבסס 'היתר עיסקא', והוא התקבל על דעתם של כל גדולי ישראל בכל התקופות. אמנם רבו דיונים וחילוקי הדעות לגבי הפרטים של 'היתר עיסקא', אך כמעט אין חולק על עצם תוקפו של ההיתר. ❖

אדרבה מצינו בגמ' (גיטין פא.) בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, שדורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות וקרפיפות לפוטרן מן המעשר, רואים שאין זה דבר הגון ליפטר מן החיוב.

וידוע מש"כ רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (קונטרס דברי סופרים סימן א' אות יז ואות כב) שיש חיוב לקיים את רצון התורה גם כאשר אינו בגדרי המצוה, [והוסיף ר' אלחנן (בקובץ מאמרים) לדייק לשון הפסוק (במדבר כב יח) וַיַּעַן בָּלָעַם... לא אוכל לעבר את פי ד' אלקי, שבלעם הרשע מציית רק מה שנצטוו להדיא, ואילו רצון ד' אינו מקיים.] וא"כ קשה מדוע ברבית אין חיוב לקיים את רצון התורה, גם באופן שמותר בגדרי הדין.

תירוץ: ויש ליישב שעיסקא ו'היתר עיסקא' אינו בגדר 'הערמה', ואינו 'עקיפת האיסור', אלא הוא 'אופן היתר גמור', שאיסור רבית נאמר רק בהלואה אבל כשלוה כסף לצורך 'ביזנס', ומסכמים צורה מסוימת איך לחלק את הרווחים, בזה אין בכלל חפצא של איסור. מכח זה חידשו חז"ל עיסקא המותרת שגם המלוה דורש להיות שותף בעיסקא העתידית שלא היתה באה לעולם אילולי כספו, ומכח שותפות זו זכות המלוה להתחלק עם הלוה ברווחים המשותפים.

סיכון מזערי: גם ב'היתר עיסקא', חידש המהר"ם מקראקא, שקיים זכות למלוה לדרוש נתח ניכר ובטוח ברווחים, ומאידך לקבל על עצמו סיכון מזערי בלבד. זה ברור שאם המלוה לא היה חשוף לסיכון בכלל, היה נפקע שם עיסקא המותרת ונהפך להלואה ברבית האסורה, אך כיון שקיים סיכוי קלוש להפסד, כפי שכבר אירע מספר פעמים בהיסטוריה של 'היתר עיסקא', שהלוה נפטר מלהחזיר את הקרן ואת הרבית, זה כבר מספיק להחיל עליו שם עיסקא המותרת.

3. חידוש החת"ס

עבריו: יסוד זה מוכרח בדברי החת"ס הובא בדרכי תשובה (סימן קס"ק קכב), שכתב בתשובה (חו"מ סימן מ"ח) ש'היתר עיסקא' הוא דרך סלולה ללא שום פקפוק. וקשה שסתם משנתו כאשר כתב (בהגהות וחידושים ליו"ד סימן ק"ס סעיף ט"ז) שגם באופן המותר על פי דיני רבית ו'היתר עיסקא', אם הלוה אינו עושה 'ביזנס' עם הכסף, וזקוק לכסף לפרנסתו, ויש לו מצוה להחיותו בחינם, ולא עשה כן אלא הלוהו על רווחים ב'היתר עיסקא', הרי לא־יִחַדְךָ רַמְיָה צִידוֹ (משלי יב כז), וכאילו עבר על כל איסורי רבית.

אכן לפי הבנה זו מיושב היטב, שיש לחלק בין אופן שהלוה בא לעשות 'ביזנס' שם באמת מותר, וחיפשו חז"ל דרכים להיטיב עמו שיהא עיסקא טובה לשניהם, לאופן שנצרך לכדי חייו שאז אסור ולא מועיל 'היתר עיסקא', שזה מצות התורה להיטיב עמו חינם. ולכן בהלואה הנצרכת לאדם כדי חייו, לא מועיל 'היתר עיסקא', כמבואר בחפץ חיים (אהבת חסד פרק ט"ו) שבהלואה ב'היתר עיסקא' אינו מקיים מצות עשה של אם כֶּסֶף תִּלְוֶה (שמות כב כד).

4. היסוד של התרומת הדשן

הראשון: הראשון שחידש 'היתר עיסקא' הוא בעל התרומת הדשן (תשובה שב), כאשר הקדים את הרעיון שבתקנת הר"ר מנחם מענדיל בר' אביגדור בכ- 100 שנה, עיקר היתרו הוא התחייבות של מקבל העיסקא שאינו נאמן לטעון שהיה הפסד בקרן, אפילו בשבועה חמורה, רק בעדים מסוימים כגון הרב והחזן. [גם בשו"ת רמ"א (סימן פ) הוזכר יסוד של 'היתר עיסקא']. וחולק עליו הב"י דאין לעשות מעשה להתיר. ובביאור הגר"א כתב וכמה דחוקים דבריו ונשתקע הדבר ולא נאמר.

העדים: בדברי התרומת הדשן מבואר שיכול הנותן להתנות שהמקבל לא יהא נאמן על ההפסד אלא על פי עדות פלוני ופלוני כגון שמתנה שהעדים יהיו דוקא הרב והש"ץ שיש להם ידיעה במו"מ, ובכך יובטח שישלב לו את הקרן. ובלבד שלא יהיה אלו עדים שבשום אופן לא תהיה להם ידיעה מעסקיו, ולא יוכלו בשום אופן להעיד שהפסיד המקבל בעסקיו. אולם ציין שדרך זו מועילה רק במקום שאין ריבית דאורייתא אבל במקום ריבית דאורייתא לא מועיל תנאי זה (ועיין ט"ז יו"ד שם).

עיקר הוספת המהר"ם - על התרומת הדשן הוא: 1. גם לגבי הרווח לא יהא נאמן רק בשבועה חמורה. 2. כיון שאינו נשבע, יתן לו סכום התפשרות, כשיעור הרבית שסוכם מראש. 3. לתקופה מסוימת כולה פקדון, ולאחר שהגיע לרווח המוסכם נהפך כולו להלוואה.

עיקר ההבדל - בין ההיתר עיסקא של המהר"ם להיתר עיסקא של זמננו. 1. בתקנת המהר"ם נאמן על הכל בשבועה. וכיום על הרווח נאמן בשבועה ועל הקרן בעדים. 2. בתקנת המהר"ם עד הזמן שיהא הרווח כשיעור הרבית המוסכם מראש יהא פקדון ומשם ואילך הלוואה. ואילו כיום במשך כל הזמן חצי הלוואה וחצי פקדון.

הפולמוס: יסוד ה'היתר עיסקא' של המהר"ם, מבוסס על השו"ע (קסז) שמותר להתנות שיהא פקדון עד הזמן שירויח את הרבית המוסכמת, ואז נהפך להלוואה. אולם הגר"א (שם) חולק שאסור. **והלבוש** (קסז) הובא בש"ך וט"ז (שם) חולק, שהתרומת הדשן היתר רק על הקרן שלא יהא רחוק להפסד, אבל ודאי אסור לעשות בטחון על הרווחים. ומכניסים עצמם לספק איסור דאורייתא, ועושים עצמם חכמים יותר ממשה רבינו ח"ו. וכתב הסמ"ע שחזר בו המהר"ם, וברווחים אינו יכול להתנות תנאי של עדים, ולכן ברווחים יתנה שלא יהא נאמן אלא בשבועה. **כולו פקדון:** היתר נוסף הוזכר בפוסקים והוא הנקרא 'כולו פקדון', ללא 'עיסקא' כלל, כאשר בעל הכסף גובה דמי שימוש על ההלוואה, בתנאי: שכל הסיכונים - גניבה, אבידה, אונס, זולא, מוטלים על המלוה.

בדיעבד: גם בדברי הפוסקים שתיקנו את ה'היתר עיסקא', יש שכתבו שהוא בגדר של "בדיעבד" שבעצם התקנה, ובראשם בעל הסמ"ע (קונטרס הריבית, דרך ארוכה אות כב): שכתב ואף על פי שכל אלה הדברים (תקנת ה'היתר עיסקא') תמוהים ונראים כהערמה, מכל מקום לצורך שעה אין לאוסרם, כדי ליתן מחיה לבני ברית. וכן בעל גינת ורדים שהיה גם מהראשונים שתיקנו ה'היתר עיסקא', חשש, שיש בכך משום הערמה (ו,ז). מאידך **בשו"ת חלקת יעקב** (יו"ד סי' קצג), ובשו"ת **אורח ישר** (סי' כד) דנו והכריעו, שאין בשימוש בהיתר עיסקא משום 'הערמה'.

הודאה: יש מוסיפים ב'היתר עיסקא' את תקנת **החכמת אדם** (כלל קמג), שהמקבל מתחייב להודיע לנותן בכל ערב ראש חודש אם היה רווחים או הפסדים, ואם לא הודיע לו על ההפסדים שתיקה כהודאה, כלומר שכל תחילת חודש יש הודאת בעל דין על החודש החולף שהעיסקא הצליחה. ובכך מצטמצם מאוד האפשרות של הלואה להוכיח על ההפסדים, בפרט לאור העובדה שבדרך כלל אין לאדם מאזן חודשי מדויק, לדעת באופן מידי אם אכן הפסיד, [וכן שבעסקאות נדל"ן זה לא הגיוני שתוך חודש יהא לו רווחים כשיעור הרבית המוסכמת כיון שעלית המחירים לא קורה מיד - נ.ש.]. **והבינת אדם** (יא) תולה זה בערב שבת, שאם אינו נשבע בכל ערב שבת שהפסיד השבוע, הרי זה כהודאה שהרויח.

בית דין: בנוסח של ההיתר עיסקא כיום נוסף סעיף, שזכות הבנק להחליט באיזה בית דין רבני יתקים הדיון, ונשלל מהלקוח הזכות לדרוש את זכותו מכח הדין של הלך אחר הנתבע.

אינו יודע: כתב **החפץ חיים** (אהבת חסד עניני גמ"ח פרק טו) שמי שאינו יודע מה זה עיסקא, עובר על איסור ריבית אף שחתם על היתר עיסקא, וגם כשיודע מכל מקום צריך גם להלוות בחינם, שלא יתמעט מידת החסד בעולם.

בינוני: כתב בספר משנת ריבית (פרק כט הערה כז מהקדמת ספר קיצור דיני ריבית) בשם **החת"ס** שמי שהלואה על פי היתר עיסקא הוא לא צדיק ולא רשע. **הג"ר זעליג ראובן בענגיס** זצ"ל אמר שיש היתר להיתר עיסקא, אבל אין מקבלים על זה גן עדן (זכור לאברהם סימן סב אות כ').

5. מעשה שהיה

ריבית בבנק: סיפר **הגרא"ל שטינמן** שליט"א שהוא היה ראש ישיבה בכפר סבא, וחשבון הבנק של הישיבה, היה רשום על שמו הפרטי, לא על שם הישיבה. היה כמה חודשים שחשבון הבנק היה ביתרת זכות והבנק זיכה עבור כך את החשבון בריבית, ולא ידע מה עליו לעשות עם הכסף, מצד אחד זה לא כסף שלו אלא של הישיבה והם כספי צדקה שברבית דרבנן ניתן להקל בהם, מצד שני הוא נקרא בעל החשבון, נמצא שהוא זה שקיבל את הכסף.

תחזיר - והלך לשאול את החזו"א מה דין הכסף. החזו"א שמע את השאלה, חשב לכאן ולכאן והניח את הראש על השולחן לכמה דקות, אח"כ שאל אותו החזו"א האם הוא – הגרא"ל הלווה פעם כסף בהיתר עסקא, ענה לו שלא, שאל אותו האם הוא ילווה בעתיד את כספו אם יהיה לו בהיתר עסקא ענה לו הגרא"ל שלא. אמר לו החזו"א א"כ אתה יכול להשיב את הכסף לבנק.

פסק החזו"א - החזו"א דן את הדברים כך, יש כאן גבאי צדקה שזכה בכסף לצדקה, ואם הנהגתו הפרטית היא שלא ליהנות מכספים אלו מותר לו לנהוג כן גם עם צדקה (א.מ.ו.). ❖

'צומק הפשט'

לתרומות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823

שאלה: האם 'היתר עיסקא' זה מהלך של בדיעבד, או דלמא זה מהלך של לכתחילה? **תשובה:** יש בזה דעות שונות וכדלהלן!

דרך סלולה: 'היתר עיסקא' על פי **תיקון מהר"ם ז"ל** התקבל בכל ישראל, בדורות האחרונים נהגו בכל תפוצות ישראל לסמוך על 'היתר עיסקא'. וכתב **החת"ס** (שו"ת חו"מ סימן מ"ח) ש'היתר עיסקא' הוא דרך סלולה ללא פקפוק. והוסיף **הג"ר מאיר אריק זצ"ל** (שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קצ"ב) שאפילו בעל נפש יכול לעשות 'היתר עיסקא'.

הגר"א אוסר: מאידך בספר **מעשה רב** (אות ק"ח) כתב בשם **הגר"א** דאין היתר ברווחים כלל, וכן מובא **במעשה רב החדש** בשם **הגר"א** (סימן יג), שבית דין של מעלה אין מסכימים להיתרים ומכים ומענישים, ולכל הפחות מיום א' דסליחות יזהר בזה, ועדיף מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה כי אמרו חז"ל אדם נדון לפי שעה, וטוב למי שיכול ליזהר מרבית בהתירים כל השנה. וביאר **הגר"מ שטרנבוך שליט"א** (שם בהגהות על מעשה רב החדש) שהגר"א (בביאורו שו"ע יו"ד קס"ז) דוחה ההיתר של המהר"ם מקראקא בשתי ידים, וסובר שזה רבית קצוצה כיון שמלוה רק מפני רווחים שמקבל מהפקדון. וציין למה שכתב **במועדים וזמנים** (ח"ו סימן מ"א) שיש נוסח 'היתר עיסקא' שמועיל גם לפי שיטת הגר"א.

הערמה: באופן אחר מבאר **הגרש"י גלבר שליט"א** (נתיבות שלום הקדמה לקונטרס 'היתר עיסקא') את כונת הגר"א, שהאיסור הוא מטעם הערמה שהרי כוונת הלוה ליתן את הקרן והרווחים אפילו אם יוכל לברר שהפסיד או שלא הרויח. ודימה זה למה שכתב **הגר"א** (סי' קע"ז ס"ק ל"ד) לאסור הערמה בכל מיני אופנים, כגון העצה שכתב המרדכי שיתן את המעות במתנה ויסמוך על המקבל שיחזיר לו מתנה עם תוספת, וכתב הגר"א דכיון שיודע שסופו לשלם ה"ז אסור.

הגר"א מתיר: אכן בספר **תוספות מעשה רב וכתר ראש** (קכז) כתבו שגם לדעת הגר"א מותר בפלגא מלוה ופלגא פקדון ובשבועה, ואם לא ישבע יתן סכום התפשרות והגר"א עצמו נתן שטר למיודעיו. והגר"א רק נחלק על ההיתר המובא ב**שו"ע** (קסז א) שזה פקדון עד שיתרבה, ומשום הוה הלוואה, ועל זה השיג הגר"א (קסז א') דשמא לא יגיע לשיעור זה, ועוד שההיתר שייך רק בפקדון ולא בהלוואה, ועוד דגרע מהערמת רבית (קעז יד). מכאן מוכח שהגר"א לא נחלק על עצם ההיתר, אלא חשש שלא יהא הערמה או שאר חששות (נ.ה.ש.). וכן כתב שם במעשה רב החדש (בשם ספר אור חדש שערי רחמים עמוד מו) **שהגר"ח מוואלז'ין** נתן על עיסקא עד שיעשה ח"י למאה ולמחצית שכר, והמותר יהיה שייך לו, ושכר טירחה יקבל עוגת דבש קטנה.

חוכא ואיטלולא: כתב **השל"ה הק'** (חולין פרק נר מצוה), ורבים בחשיכה יתהלכו, שעושין שטרי עיסקא כלומר 'היתר עיסקא' ואינן עושין כפי הדין, וכן הלווה לפעמים אינו מבין, וההיתר אינו אלא חוכא ואיטלולא, ואיך יעלה על ליבם להטעות עין עליון יתברך. **ראוי להמנע:** כתב **הפלא יועץ** (אות ט' ערך טעם): תועלת נוספת יש מדיעת טעמי המצוות, שיבוא להתקדש במותר לו, כגון איסור ריבית שאסרה תורה, לאחר ידיעת טעם המצוה יבין שרצה הקב"ה שיעשו ישראל חסד חנם והלוואת חן וחסד, ולכן ראוי להמנע אף מלהלוות על ידי 'היתר עיסקא', אם אפשר לו. כך גם כתב הפלא יועץ בספרו **אורות אילים** (על מדרש רבה פרשת שמות) לפי כונת הבורא במצוה זו, לא יצאנו ידי חובתנו בעשיית שטר עיסקא, דבין כך ובין כך הלווה נשוד, על כן אצוה את זרעי, להשתדל בכל עוז לא להלוות ברבית אפילו בדרך הכשר.

להלוות מותר: כתב בספר שיחות החפץ חיים (מילואים עמ' קעה) **שהחפץ חיים** לא הלוה מעודו ממון ב'היתר עיסקא' הנהוג, אבל **לוה** ב'היתר עיסקא' כמה שנים מפני דוחקו, וסמך בלבו על הא דכתבו **כמה פוסקים** דברבית דרבנן דרך עיסקא אינו חל האיסור בעיקרו על הלוה, ונסבו לה מהאי עובדא דרב עיליש (ב"מ דף ע').

לכתחילה: בספר **שו"ת וגנזי חזו"א** (חלק יורה דעה) מובא נוסח 'היתר עיסקא' שערך **החזון איש** עבור שני שותפים ממקורביו להקמת מפעל בבני ברק. וכתב שם המגיה - נוסח זה מעיד שדעת החזו"א היתה שמותר לערוך 'היתר עיסקא' לכתחילה, שהרי אמרו בגמרא שאיסור רבית הוא גם על הסופר שעורך את השטר, ומזה שכתב בעצמו את ה'היתר עיסקא' מוכח שנהג בעצמו היתר בזה הלכה למעשה. וסיים שם המגיה - שזה דלא כדעת האומרים בשם **הגר"א** שכביכול פקפק על ה'היתר עיסקא'. וכן כתב החזון איש (במקום אחר, והובא בחלק א' של גנזים ושו"ת חזו"א) עבודה הרצויה היא לשמור את דקדוק הדין וזו הדרך הנכונה שיבור לו האדם, ולא כאותן המפקקים על 'היתר עיסקא' ואומרים שזו נגד כוונת התורה, מה שמצאו חכמים לטוב הננו צריכים להיות בטוחים שמביא טובה לעולם. ועיין במה שכתב **הגר"ח קניבסקי שליט"א** (דרך אמונה שביעית בסוף המכתבים) כשמדבר על פרוזבול, כותב שהיתר עיסקא הנהוג כיום הוא לכתחילה, ואסור לפקפק על זה.

למעשה: כתב **הגר"י בלוי זצ"ל** (ברית יהודה פ"מ הערה א) וז"ל: ולא מצאתי בדברי הפוסקים האחרונים מי שיפקפק ב'היתר עיסקא', ומכל מקום הירא וחרד לדבר ה', ונמנע מלהלוות, כי אם בדרך עסקא ממש, אין בזה משום חומרא יתירה (אבל בדרך עסקא ממש דהיינו קבלת מחצית שכר והפסד, אין מקום להחמיר) והרוצה לסמוך על דברי המקילין, יבוא ויסמוך. והרוצה להחמיר על עצמו, תבוא עליו ברכה. ❖